

UNESCO Dünya Miras Listesi ve Sınır Aşırı Seri Miras Kavramı: Türkiye'nin Potansiyeli

UNESCO World Heritage List and Transboundary Serial Heritage Concept: The Potential of Turkey

AYLIN AKÇABOZAN TAŞKIRAN, CAN Ş. BİNAN

ÖZ

Bir veya birden fazla ülkenin sınırlarının ötesine uzanan Dünya Mirası adaylıkları sınır aşırı miras alanı olarak tanımlanmaktadır. "Sınır Aşırı Miras" kavramının ortaya çıkması ile birlikte UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde üstün evrensel değere sahip tekil adaylıkların yanı sıra ülke sınırlarının ötesinde, sınırları aşan seri adaylıklar önerilmeye ve daha bütüncül ölçekte ele alınmaya başlanmış ve UNESCO'nun Dünya Mirası adaylık sisteminde yeni uygulamaya dâhil olmuştur. Bu yeni uygulama uluslararası işbirliği ile ülkelerin sahip olduğu ortak mirasın tespiti, geliştirilmesi, sunumu ve korunması sürecini kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası, bölgesel ve ulusal ölçekteki seri miras alanlarının tespiti, sunulması, geliştirilmesi ve korunması için temel ilkeleri belirlemek ve potansiyel sınır aşırı seri adaylık önerileri için bir değerlendirme modeli ortaya koymaktır. Makale, literatürde "Sınır Aşırı Seri Miras" kavramını tartışarak Türkiye'nin ve diğer ülkelerin sahip olduğu ortak miras potansiyelini ortaya koyarak, yeni üstün evrensel değer tanımına; sınır aşırı seri miras alanlarının tespiti ve değerlendirilmesi için yeni kriterlere ihtiyaç duyulduğu şeklinde bir iddia ileri sürmektedir. Ana hedefin Türkiye'nin sahip olduğu sınır aşırı seri miras potansiyelini göstermek olduğu bu çalışmada, Taraf Devletlerle yapılacak işbirliği projeleriyle ortak miras alanlarının tespiti, tescili ve korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kapsamda birbiri ile ilişkili üç konu ele alınmıştır. Makale, sınır aşırı seri miras ile ilgili terminolojinin incelenmesi ile başlayıp; Dünya Miras Listesi'ndeki sınır aşırı seri miras örneklerine yer verilmiştir. İkinci olarak, UNESCO Dünya Miras Sistemi içerisindeki bu yeni eğilimin gerekçeleri, zorlukları, güçlü yanları ve potansiyeli tartışılmıştır. Sınır Aşırı Seri Miras kavramı Türkiye coğrafyası özelinde, yakın ve uzak komşu devletlerin Dünya Miras Listesi ve Geçici Listeleri incelenerek, benzer kültür varlıkları ve kültür alanları değerlendirilmiştir. Son olarak, sentez niteliğinde sınır aşırı seri mirasın tespiti, geliştirilmesi ve korunmasının sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Ortak miras; sınır aşırı miras; Türkiye potansiyeli; ulus aşırı seri miras; UNESCO Dünya Mirası.

ABSTRACT

World Heritage nominations that extend beyond the borders of one or more countries are defined as transboundary heritage sites. By the emergence of the concept of Transboundary Heritage, UNESCO World Heritage List has started to address more universal nominations with the outstanding universal value, as well as beyond the borders of countries. This new process includes identifying, developing, presenting and preserving the common heritage of the countries through international cooperation. The aim of this study is to determine the basic principles for the identification, presentation, development and protection of transnational serial heritage sites at international, regional and national levels and to propose an evaluation model for potential transboundary or transnational serial heritage proposals. The scope of this paper is to examine "Transnational Serial Heritage" concept and putting forward the potential of Turkey's common heritage. The research argues the necessity of a new definition for Outstanding Universal Value and new criteria which are needed for the identification and evaluation of transboundary heritage sites. The study further aims to demonstrate Turkey's serial heritage potential through cooperation projects by the States Parties. In this context, three related topics have been discussed. The article begins with an examination of the terminology related to transboundary and transnational serial heritage. Then, a number of examples of transnational serial cultural assets, which are included in the World Heritage List, are evaluated. Secondly, the reasons, strengths, challenges and potentials of this new trend of the UNESCO World Heritage System are discussed. By analyzing the World Heritage List and Tentative List of Turkey and its neighbours, transnational serial nomination concept is evaluated through similar cultural assets and sites. Finally, as a synthesis, the results of the identification, development and protection of the transnational serial heritage are discussed.

Keywords: Shared heritage; transnational serial heritage; Turkey's potential; transboundary heritage; UNESCO World Heritage.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Rölöve Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 17 Eylül 2019 - Kabul tarihi: 27 Ocak 2020

İletişim: Aylin AKÇABOZAN TAŞKIRAN. e-posta: aylin.akcabozan@gmail.com

© 2020 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2020 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Günümüzde kültürel alan sınırları ile siyasi sınırlar örtüşmemektedir. Bu nedenle, kültür varlıklarının bütüncül korunması hususunda sıkıntılar görülmektedir. Bu çerçevede, Dünya Mirası ile ilgili seri adaylıklar, sınır aşırı adaylıklar ve sınır aşırı seri adaylıklar gibi yeni konular tartışılmaktadır. Tematik çalışmalara önem verilerek, birçok ülkenin sınırlarının ötesinde kalan kültür varlıkları için komşu Taraf Devletlerle Dünya Mirası Listesi için ortak adaylık dosyası hazırlanması gündeme gelmiştir. Konunun uzmanları tarafından dosya değerlendirme sürecindeki zorluklar yeni değerlendirme kriterleri ortaya çıkarmakta, Dünya Mirası Sistemi terminolojisine yeni kavramlar eklenmesi sonucunu doğurmaktadır. Çalışma kapsamında, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturabilmek için, ilk olarak konuyla ilgili terminolojiye yer verilmiştir. Sınır aşırı, ülke aşırı gibi kavramlar üzerinden irdeleme ve yorumlar yapılmıştır. Dünya Mirası Sistemine getirilen yeni tartışma konuları ile birlikte tarihin ve ülke sınırlarının yeniden yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Makalenin kapsamını belirleyen ve Dünya Mirası Sisteminin yeni alanında irdelenen kültürel miras alanları için "Sınır Aşırı (Ötesi) Seri Miras" kavramı kabul edilmiştir. Konu ile ilişkili kaynaklarda yer alan "Sınır Aşırı Seri Miras" (*Transboundary Serial Heritage*) ve "Ulus Aşırı Seri Miras" (*Transnational Serial Heritage*) gibi kavramlar yeni tartışılmakta olup; Türkçe kaynaklarda bu kavramlar yer almamaktadır.

Araştırmada izlenen yol dört aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, Dünya Mirası ile ilgili literatür ve arşiv taraması yapılarak terminoloji irdelenmiş ve yeni kavramsal yaklaşım olan sınır aşırı seri dünya miras alanlarının dünya miras sistemi içerisindeki yerine değinilmiş ve önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada, Dünya Mirası Listesi'ndeki mevcut sınır aşırı seri varlıklar incelenerek bir sınıflandırma yapılmıştır. Üçüncü aşamada sınır aşırı seri kültür varlıklarının tespiti, değerlendirilmesi ve sunulması, korunması ile ilgili yaklaşımlar ortaya koyularak konunun sentezi yapılmıştır. Dördüncü aşamada ise Dünya Mirası Listesi için, Türkiye ile yakın ve uzak komşuların Dünya Miras Listesi (World Heritage List) ve Geçici Listesi (Tentative List) incelenerek potansiyel sınır aşırı ve ulus aşırı seri kültür varlıkları listelenmiştir. Aynı zamanda, bu yeni adaylık modelinin Dünya Mirası Sistemi'nin sorunlarına çözüm olma potansiyeline değinilerek, kültürel koruma ve uygulamalarına, dünya barışına ve bilgi paylaşımına katkıları tartışılmıştır.

Dünya Mirası Listesi'nde ve Geçici Liste'deki mevcut sınır aşırı seri adaylık dosyaları incelenerek, konu ile ilgili yönergeler ışığında, konunun geniş kapsamına dikkat çekilmiştir. Koruma alanında Türkiye ile yakın ve uzak komşuları arasındaki ortak değerlendirilebilecek potansiyel kültür varlıkları için araştırma yapılmıştır. Adaylık senaryoları ortaya konularak, listedeki benzer varlıklar arasında karşılaştı-

tırmalı analiz yapılmıştır. Benzer örnekler üzerinde yapılan incelemeler ile öne çıkan kriterlerin önemi vurgulanmıştır. Araştırmanın amacı, Dünya Mirası Sistemi'nde yeni bir konu olan sınır aşırı seri adaylıkların önemini, özelliklerini ortaya koyarak, bu konuda Türkiye'nin sahip olduğu kültür varlığı potansiyelini göstermektir.

Dünya Mirası Sistemi içerisinde Dünya Mirası Listesi'ndeki ve Geçici Liste'deki kültürel ve doğal varlıkların sayısının hızla artması, dosya değerlendirme sürecini ve bir takım kısıtlamaları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, gelecekte zaman ve bütünlük açısından seri adaylıklara daha fazla başvurulacaktır. Ülkeler arası diyalogun gelişmesiyle Sınır Aşırı Seri Dünya Mirası konusu da önem kazanmaktadır. Bu yeni sistem için ilke ve ölçütlerin tespiti; geliştirilmesi ve sunumu; korunması konuları üzerinde temel bir boşluk gözlemlenmiştir. Türkiye'deki potansiyel adaylıkların geliştirilmesi ve sunulması için bir altlık oluşturulmuştur. Uluslararası ortak mirasın korunmasındaki zorluklara ve korumada diyalog boyutuna yer verilerek, ortak koruma modelleri araştırılmıştır.

Makalenin kuramsal temelini oluşturmak için Dünya Mirası Sistemdeki doğal ve kültürel mirasın korunması kapsamında ortak değerlerin birlikte değerlendirilmesini konu alan yayınlar incelenmiştir. Bu kapsamda değerlendirilen Sınır Aşırı Seri Dünya Miras Alanlarının bazıları, bu konudaki belirsizlikleri ve tartışmaları netleştirmek için örnek olarak seçilmiştir. Bu konudaki temel kaynaklar UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin yayınları olmuştur.

Dünya Miras Listesindeki kültürel varlıkların sayısındaki artış ve geçici listede bekleyen varlıkların da fazla olması nedeniyle seri adaylık önerileri teşvik edilmektedir. Mevcut liste ve geçici liste yeniden değerlendirilerek seri miras olma potansiyeline sahip varlıklar birlikte değerlendirilerek yeni bir adaylık önerilebilir. 2005 yılında Uygulama Rehberi'ne III. C, 134-136 maddeleri eklenmiştir.¹ 2005 yılında Uygulama Rehberi'ne III. C, 134-136 maddelerinin eklenmesi ile sınır aşırı seri adaylıklara UNESCO'nun internet sitesinde de ayrı bir kategori olarak yer verilmeye başlanmıştır. 2005 yılı itibariyle sınır aşırı seri miras alanları listede ayrıca açıklanmaktadır. 2005 yılına kadar 20 adet doğal ve kültürel sınır aşırı seri varlığa yer verilmekte iken² 2013 yılında ise 28 adet doğal ve kültürel sınır aşırı seri varlığa ayrı bir kategori olarak yer verilmiştir. 2019 yılı

¹ UNESCO, Uygulama Rehberi Madde III. C., 2005, s.33-34.

Parag. 134: Adaylık; a) Tek bir Taraf Devlet'in sınırları içerisinde olabilir, b) Ortak sınırlara sahip komşu Taraf Devletlerin topraklarında olabilir (Sınır aşırı varlık) (Karar 7 EXT.COM 4A).

Parag. 135: Sınır Aşırı Adaylıklar Sözleşmenin 11. Maddesine uygun olarak Taraf Devletler tarafından ortak hazırlanmalı ve sunulmalıdır. İlgili Taraf Devletler'in, Yaklaşımların yönetimini denetlemek için, her kültürün farklı ifadeleri ve değerleri için saygı ve anlayışı geliştirmek üzere, ortak bir yönetim komitesi veya benzer bir organ oluşturmaları şiddetle tavsiye edilir.

Parag. 136: Bir Taraf Devletin topraklarında bulunan mevcut Dünya Miras alanına eklentiler yapılarak Sınır Aşırı Adaylıklar önerilebilir.

² UNESCO, Web Sayfası, Dünya Miras Listesi.

Tablo 1. UNESCO Dünya Miras Listesi istatistikleri¹

	2005 Öncesi (2005: Uygulama Rehberine III. C, 134-136 Maddelerinin Eklenmesi)	2005-2013	2013-2019
Taraf Devlet	129	160	167
Kültürel Varlık	582	759	869
Doğal Varlık	149	193	213
Karma Varlık	23	29	39
Sınır Aşırı Seri Varlık	20	28	39
Toplam Varlık	754	981	1121

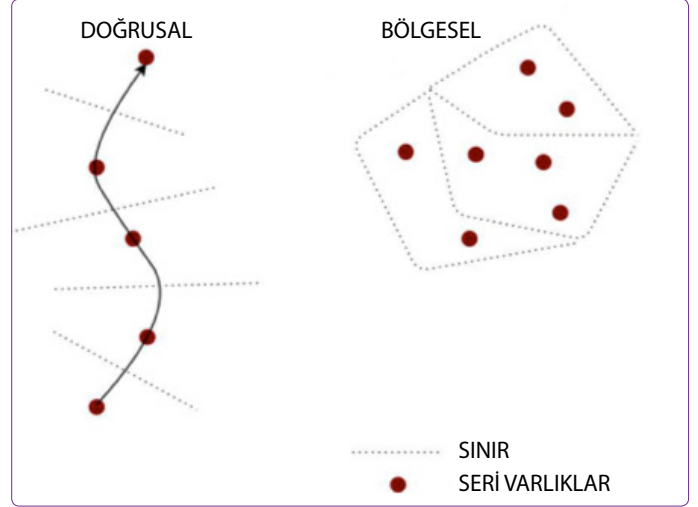
itibariyle Dünya Mirası Listesi'nde, 39 adet doğal ve kültürel sınır aşırı seri varlık bulunmaktadır. Listedeki sınır aşırı seri adaylıkların sayısal artışı UNESCO'nun sınır aşırı adaylık önerilerini teşvik etmesi olarak yorumlanabilir (Tablo 1).

Dünya Miras Listesi'nde 2019 yılında gerçekleştirilen 43. Dünya Miras Komite toplantısı itibariyle 1121 miras alanı bulunmaktadır. Bu alanların 869'u kültürel, 213'ü doğal, 39'u karma sit alanıdır. Bu miras alanlarından 39'u sınır aşırı miras alanıdır. İki miras alanı ise gerekli şartların sağlanmaması nedeniyle listeden çıkarılmıştır. 1121 miras alanı Dünya Miras Sözleşmesine taraf olan 192 taraf devletten 167'sine ait olup, Dünya Mirası Sözleşmesine taraf olmayan 25 Taraf Devlet bulunmaktadır.³

Terminoloji ve Kavramsal Çerçeve

UNESCO Dünya Mirası toplantılarında güncel konulardan biri olan Sınır Aşırı, Ulus Aşırı, Kültürler Aşırı Seri Dünya Mirası Alanları kavramı birçok ülkede değerlendirilmektedir ve seri adaylar üzerinde çalışılarak adaylık dosyaları hazırlanmaktadır. **Sınır Aşırı (Transboundary)** kelimesi *OXFORD* sözlükte "sınır veya sınırların ötesine etkisi olan" şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Genel olarak, "sınır aşırı" kavramı, uluslararası işbirliğinin bağlamını ifade etmektedir. Bu tür bir yaklaşım, özellikle eskiden tek bir devlet iken sonradan bölünerek ayrı devletler haline gelmiş devletlerin yeniden bir araya geldiği durumlarda veya bunun tersi durumda ve bu tür yetki alanlarındaki tek taraflı koruma ve işbirliği hedeflerini engelleyeceği durumlarda faydalı olabilir.

Ulus Aşırı (Transnational) kavramı birçok ulusu kapsayan; ulusal sınırların ötesinde birden fazla ülkeyi kapsayan veya birden fazla ülkede bulunan; ulusal sınırların ötesine uzanan; baskın ulusal kimliği olmayan, belirli ulus devletlerin politikalarının ötesinde olarak tanımlanmıştır.⁵ Dünya

Şekil 1. Doğrusal ve bölgesel sınır aşırı seri miras durumlarını gösteren diagram (Akçabozan Taşkıran, 2017).

Mirası konusunda her iki tanımı incelediğimizde şöyle bir fark gözlemlenmektedir; sınır aşırı miras kavramı bir bütün olarak birden fazla ülkenin topraklarında yer alan kültür varlıklarını tanımlarken, ulus aşırı miras kavramı ise fiziksel bir bütünlüğü bulunmayan ancak farklı ülkelerin sınırları içinde yer alan miras alanlarını kapsamaktadır. "**Sınır aşırı varlık**" (*Transboundary property*) kavramı ise, korumayla ilgili kaynaklarda "birden fazla ülkenin sınırları içine yayılan varlıklar" olarak tanımlanmaktadır.⁶

Ulus Aşırı Seri Adaylıklar (Transnational serial nominations); birkaç Taraf Devlet'in topraklarında bulunan, bağlantıları açıkça tanımlanmış iki veya daha fazla bileşeni içeren seri varlıklardır. Sınır Aşırı Seri adaylıklar, aşağıdaki özelliklere sahip olan varlıklar için geçerlidir:

- Aynı tarihi ve kültürel gruba ait varlıklar,
- Bir coğrafi bölgenin karakteristik özelliklerini taşıyan aynı türdeki varlıklar,
- Aynı jeolojik, jeomorfolojik oluşuma sahip, aynı biyo-coğrafyada yer alan veya aynı ekosisteme tabi bölgedeki; tek başına değil, bir bütün olarak üstün evrensel değere sahip olduğu kabul edilen varlıklardır.⁷

Seri adaylıkların seçim kriterlerinde özgünlük, bütünlük, koruma ve kullanım tipi değerlendirilerek, tüm bileşenler karşılaştırılmalıdır. Serinin her bir bileşeninin kendi içinde üstün evrensel değere sahip olması, bir bütün olarak da tüm kriterleri karşılaması gerekmektedir.

Sınır Aşırı Miras (Transboundary Heritage) Birden fazla ülkenin topraklarında kalan (bölgesel) veya ülkelerin topraklarından geçen (doğrusal - lineer) doğal veya kültürel varlıklardır⁸ (Şekil 1). Makale kapsamında sadece aynı tarihi ve kültürel gruba ait sınır aşırı seri varlıklar (Kategori A)

¹ UNESCO, Web Sayfası, 2019.

⁴ Oxford Sözlük, 2019.

³ UNESCO Dünya Miras Merkezi, 2019, Web Sayfası.

⁵ TDK Sözlük, 2019.

⁶ UNESCO, 2005, s. 33-34.

⁸ Engels ve diğerleri, 2008, s. 4.

⁷ UNESCO, 2005, s. 33-34.

Tablo 2. Ulus Aşırı Seri Kültürel ve Doğal Varlıklar için Sınıflandırma (Akçabozan Taşkıran, 2019)

A. Aynı tarihi ve kültürel gruba ait varlıklar	B. Bir coğrafi bölgenin karakteristik özelliklerini taşıyan aynı türdeki varlıklar	C. Aynı jeolojik, jeomorfolojik oluşuma sahip, aynı biyo-coğrafik bölgede yer alan veya aynı ekosisteme tabi olan
A.1. Yapı Tipleri Yapım Teknikleri Mimari Üslup ve Gelenekler Mimarlar Dönem Yapıları A.2. Yollar - Kültürel Rotalar	B.1. İklimsel özellikler Topoğrafya Bitki örtüsü B.2. Aynı sınırlar içinde olup sonra ayrılan	C.1. Coğrafi Karakteristik Fosiller Volkanik oluşumlar C.2. Doğal Miras Alanları

ele alınmış olup; yapı tipleri, yapım tekniği, mimari üslup ve gelenekler, mimarlar, dönem yapıları (A.1) ve kültürel rotalar ve yollar (A.2) alt başlıkları altında irdelenecektir (Tablo 2).

Ulus aşırı miras kavramına değinirken ortak miras ve paylaşılan miras kavramları da karşımıza çıkmaktadır. **Ortak Miras (Mutual Heritage)**, bir kuşağın kendinden sonraki kuşağa bırakmış olduğu maddi ve manevi değerlerin tümüdür. Ortak Miras tek bir ulusa ait değildir. Bütün uluslar yararlanmaktadır. Bağlantılı geçmişe ve ortak tarihe sahip, farklı milletlerden olanları kapsayan, aynı topraklarda yaşayan kültürler arasında köprü, kültürel alışveriş ve diyalog ile korunması gereken kültürel değerler bütünüdür. **Paylaşılan Miras (Shared Heritage)** ise kültürel kimlikleri zenginleştiren, ülkelerin ortak tarihleri ve korunması gereken ortak kültür varlıklarını kapsamaktadır. Farklı ülkeler tarafından paylaşılan kültürel miras ile ilgili: deniz aşırı, ulus aşırı kültürel miras; yurt dışındaki kültürel miras; toplum mirası, ortak miras gibi farklı kullanımlar bulunmaktadır.

Sınır aşırı seri miras konusu kapsamında koruma alanı, sınır aşırı koruma alanı ve barış parkı kavramları da ele alınmalıdır. **Koruma Alanı (Protected Area)**, özellikle biyolojik çeşitliliğin ve doğal ve kültürel kaynakların korunmasını ve bakımını kapsayan ve yasal veya diğer etkin yollarla yönetilen bir kara ve/veya deniz alanıdır.⁹ **Sınır Aşırı Koruma Alanı (Transboundary Protected Area - TBPA)**¹⁰ ise ülke sınırlarının ötesindeki, bir ya da daha fazla sınırın bulunduğu uluslar, bölgeler ve iller gibi alt ulusal birimler, özerk alanlar ve/veya ulusal sınırlar dışındaki alanlar arasındaki kara ve deniz alanlarındaki biyolojik çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların korunması, sürdürülmesi ve diğer etkili yasal yollarla işbirliği içinde yönetilmesini kapsamaktadır.¹¹ Bununla birlikte **Barış Parkı (Peace Park)** kavramına da değinilmektedir. Birleşmiş Milletler Barış Üniversitesi, "Barış Parkı" kavramını önemli çatışma geçmişine sahip

koruma alanları olarak tanımlamaktadır.¹² Barış Parkları kavramı ile yalnızca sınır ötesi korunan doğa ve kültür alanlarını korumakla kalmayıp, komşu ülkeler arasında barışçıl bir işbirliği geliştirmek ve güvenliği sağlamak amaçlanmaktadır. Bu aynı zamanda tüm sınır tahkimatlarının kaldırılması gerektiği anlamına gelir, böylece insanlar ve hayvanlar serbestçe hareket edebilir. 2007 yılında gerçekleştirilen Küresel Sınır Aşırı Koruma Alanları Ağı toplantısından sonra, 135 Barış Parkı belirlenmiştir. Barış Parklarının yanı sıra, 3043'ten fazla sınır ötesi korunan kültürel öneme sahip alanlar ve doğal koruma alanları mevcuttur.¹³ **Sınır Aşırı İşbirliği (Transnational Co-operation)**, iki veya daha fazla farklı sınır aşırı koruma alanları arasındaki işbirliğini ifade etmektedir. Sınırın her iki tarafına da fiziksel olarak temas eden ancak Sınır Ötesi Koruma Alanları olarak kabul edilmeyen koruma alanları da bulunmaktadır.

UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki Sınır Aşırı Seri Adaylıklar

UNESCO'nun Sınır Aşırı Seri Adaylıkları, Dünya Mirasının geliştirilmesi için uygun mekanizmalardır: Tek bir Taraf Devlet'in topraklarında yer alan, seri ulusal varlıklar şeklinde; farklı Taraf Devletlerin topraklarında yer alan ve tüm Taraf Devletlerin birlikte sunduğu, seri sınır ötesi varlıklar şeklinde olabilir.¹⁴ Seri adaylıklar aynı tematik grupta veya aynı jeolojik dönemde olan birçok varlığın tek bir adaylık dosyasında sunulmasıdır. Son zamanlarda başarılı seri adaylıklara örnek olarak: Belçika ve Fransa'daki Çan Kuleli Kiliseler (Belçika, 1999) (Şekil 2), Akdeniz ve İber Yarımadası'ndaki Kaya Sanatı Örnekleri (İspanya, 1996), Kyoto Tarihi Anıtları (Kyoto, Uji ve Otsu Şehirleri (Japonya, 1994), Transilvanya'daki Müstahkem Kiliseleri (Romanya, 1993, 1999) ve Avustralya'daki Fosil Memeli Alanları (Riverleigh / Naracoorte) (Avustralya, 1994) sayılabilir.

Seri adaylıklar aynı zamanda sınır aşırı seri adaylıklar için de kullanılabilir. Arjantin ve Brezilya'da bulunan Er-

⁹ IUCN, 1994a; (Ed.) Dudley & Stolton, 2007, s. 26.

¹⁰ Sandwith ve diğerleri, 2001, s. 18.

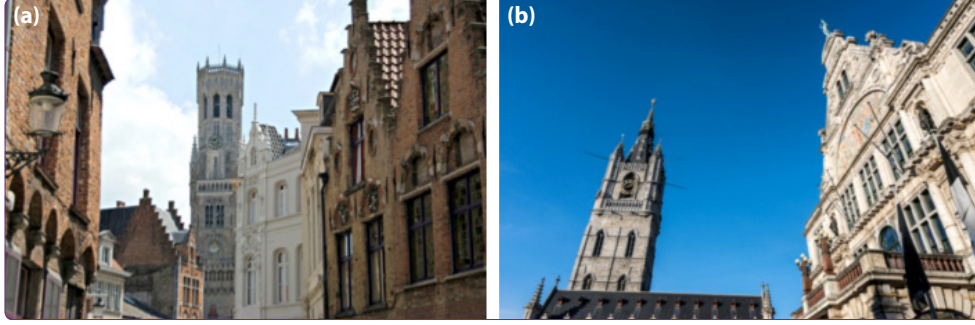
¹¹ Zbicz, 2003, s. 22.

¹² Sandwith ve diğerleri, 2001, s. 21

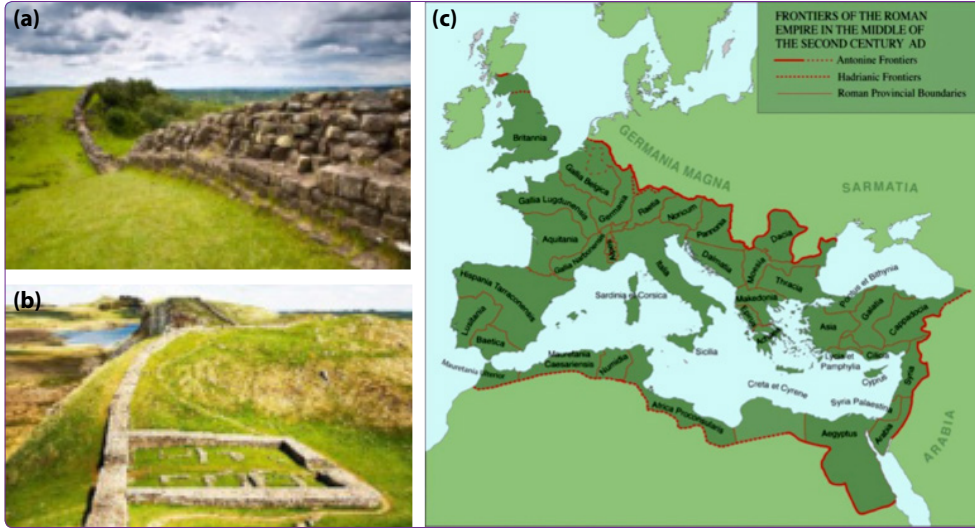
¹³ Zbicz, 2003, s. 23.

¹⁴ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2012.

Şekil 2. Belçika ve Fransa'daki Çan Kuleli Kiliseler (Belçika, 1999) (Mimari Üslup ve Gelenekler).¹

Şekil 3. (a, b) Roma İmparatorluğu Sınırları (Almanya ve İngiltere) (1987, 2005, 2008).² (c) Roma İmparatorluğu Sınırları Haritası (İmparator Antoninus Pius Dönemi MS 138-161)³ (Sınır Aşırı Seri Miras: Doğrusal Anıt, Dönem Yapısı Örneği).

Şekil 4. Polonya ve Ukrayna Karpas Bölgesi'ndeki Ahşap Kiliseler (2013) (Yapı Malzemesi ve Yapım Teknikleri Örneği)⁴

ken Dönem Hristiyanlık Yapıları (1984) veya doğrusal nitelikteki Avrupa'daki Roma Kent Duvarları (Limes) sınır aşırı seri adaylıklara örnek verilebilir (Şekil 3). Polonya ve Ukrayna'da Karpas Bölgesi'ndeki Ahşap Kiliseler de geleneksel malzeme ve yapım tekniği kategorisinde sınır aşırı seri kültürel varlık olarak Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır (Şekil 4). En önemli kültür ve ticaret yollarından biri olan İpek Yolu da Chang'an-Tianshan Koridoru Yol Ağı (Çin, Kazakistan, Kırgızistan) (2014) olarak listede yer almaktadır (Şekil 5). Sınır Aşırı Seri Adaylıklar tüm Taraf Devletler tarafından birlikte imzalamalı ve kabul edilmelidir.

Sınır aşırı seri adaylıklardan mimarlar kategorisine en güncel örneklerden biri de "Le Corbusier'in Mimari Eserleri"dir (Şekil 6). UNESCO, 2016 yılında Dünya Miras Listesi'ne dâhil ettiği 7 farklı ülkedeki 17 adet Le Corbusier yapısını Modernizmin 20. yüzyılda toplumsal ihtiyaçları karşılayacak yeni mimari teknikler geliştirme arayışına yanıt veren çözümleri yansıması ve mimarın yaratıcı dehasının bu başarılarının, mimarlık pratiğinin dünya

² UNESCO, Web Sayfası.

³ (<http://www.senhousemuseum.co.uk/twinning/unesco-world-heritage-site/>).

⁴ Polonya Ulusal Miras Yönetimi, 2013, Web Sayfası (<https://whc.unesco.org/en/documents/123311>).

Şekil 5. İpek Yolu: Chang'an-Tianshan Koridoru Yol Ağı (Kültürel Rota Örneği).⁵

Şekil 6. Le Corbusier'in Mimari Eserleri ve Modern Harekete Üstün Katkısı (2016)⁶ (Ulus Aşırı Seri Miras: Mimarlar ve Yapıları Örneği).

çapında uluslararası olmasının bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir.¹⁵

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki Sınır Aşırı Seri Adaylıklara bakıldığında 1980'den günümüze 14 adet kültürel varlık görülmektedir. Bunlardan 7 tanesi sınır aşırı

seri özellikte olup; 6 tanesi ise ulus aşırı seri özelliktedir (Tablo 3).

Sınır Aşırı Seri Miras İle İlgili Uluslararası Toplantılar

Dünya'nın birçok yerinde sınır aşırı seri miras ile ilgili uluslararası toplantılar gerçekleştirilmiştir (Tablo 4). UNESCO Genel Merkezi'nin bulunduğu Paris'te düzenlenen "Küresel Strateji" toplantısında (1994),¹⁶ Dünya Miras Komitesi

⁵ Archaeological Expertise Scientific-Research Organization, whc.unesco.org/en/documents/129561

corbusier-projects-named-unesco-world-heritage-sites.

¹⁵ UNESCO, 2016, Karar: 40 COM 8B.31, Web Sayfası.

⁶ Archdaily, Web Sayfası (<https://www.archdaily.com/791607/17-le>

¹⁶ UNESCO, 1994, Web Sayfası (<https://whc.unesco.org/archive/global94.htm>).

Tablo 3. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki sınır aşırı seri kültür varlıkları (Akçabozan Taşkiran, 2019)

Dünya Mirası Listesi'ndeki sınır aşırı seri adaylıklar	Yıl	Taraf devletler	Kategori	Tanım
Erken Dönem Hristiyanlık Yapıları	1983, 1984	Brezilya, Arjantin	Yapı Tipleri (Dini)	Ulus Aşırı Seri
Qhapaq Ñan, And Yol Sistemi	2014	Arjantin, Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Peru	Yol / Kültürel Rota	Sınır Aşırı Seri
Le Corbusier'in Mimari Eserleri ve Modern Harekete Üstün Katkısı	2016	Arjantin, Belçika, Fransa, Almanya, Japonya, Hindistan, İsviçre	Mimar	Ulus Aşırı Seri
Stecci Ortaçağ Mezar Taşları	2016	Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ	Yapı tipi	Ulus Aşırı Seri
İpek Yolu: Chang'an-Tianshan Koridoru Yol Ağı	2014	Çin, Kazakistan, Kırgızistan	Yol / Kültürel Rota	Sınır Aşırı Seri
16. ve 17. Yy Venedik Savunma Yapıları	2017	Hırvatistan, İtalya, Karadağ	Yapı Tipleri (Askeri) Dönem Yapıları	Ulus Aşırı Seri
Roma Tarihi Kent Merkezi ve Vatikan	1980, 1990	İtalya, Vatikan	Yapı Tipleri (Dini) Mimari Dönem	Ulusal Seri
Polonya ve Ukrayna Karpatlar Bölgesi'ndeki Ahşap Kiliseler	2013	Polonya, Ukrayna	Yapı tipi (Dini) Yapım tekniği	Ulus Aşırı Seri
Belçika ve Fransa'daki Çan Kuleli Kiliseler	1999, 2005	Belçika, Fransa	Yapı tipi (Dini) Yapım tekniği	Ulus Aşırı Seri
Muskauer Parkı	2004	Almanya, Polonya	Kültürel Peyzaj	Sınır Aşırı Seri
Fertö / Neusiedlersee Kültürel Peyzajı	2001	Avusturya, Macaristan	Kültürel Peyzaj	Sınır Aşırı Seri
Tokaj Şarap Bölgesi Tarihi Kültürel Peyzajı	2002	Macaristan, Slovakya	Kültürel Peyzaj	Sınır Aşırı Seri
Maloti-Drakensberg Parkı	2000, 2013	Lesotho, Güney Afrika	Karma, Kültürel Peyzaj (Kaya Sanatı)	Sınır Aşırı Seri
Erzgebirge/Krušnohoří Maden Bölgesi	2019	Almanya, Çek Cumhuriyeti	Kültürel Peyzaj	Sınır Aşırı Seri
Frank Lloyd Wright'in 20. yy Mimarisi	2019	Amerika	Mimar	Ulusal Seri

temsil edilebilir, dengeli ve güvenilir bir Dünya Mirası Listesi için Küresel Strateji başlatmıştır.¹⁷ Dünya'nın kültürel ve doğal hazinelerinin tüm renklerinin Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmesinin coğrafya ile sınırlı kalmaması teşvik edilmiştir. 1994 yılında Japonya'da yapılan Nara toplantısının sonuç bildirgesinde de kültürel mirasın korunmasına ilgi duyan herkes arasında, her kültürün farklı ifadelerine ve değerlerine yönelik dünya çapında saygı ve anlayışı geliştirmek için uluslararası işbirliğini geliştiren ve kolaylaştıran yaklaşımların önemi vurgulanmıştır.¹⁸

Dünya Mirası Komitesi, 2008 yılında Quebec'te¹⁹ ve 2009'da Sevilla'da²⁰ seri adaylık ve varlıkların fırsat ve risklerini tartışmış ve Uygulama Rehberi'nin gözden geçirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Uzmanlar bu konuyu ele almak için, öncelikle doğal anıtlara odaklanarak, 2008 ve 2009'da Almanya'nın Vilm kentinde bir araya gelmiştir. Dünya Mirası Merkezi ve Danışma Organları, İsviçre'nin Ittingen kentinde 2010 yılının ilkbaharında, ICOMOS, IUCN ve ICCROM işbirliğiyle uluslararası bir uzman toplantısı düzenlemiş ve bu toplantının bulguları 2010 yazında Dünya Mirası Komitesi tarafından Brezilya'da düzenlenen 34. oturumda yayın-

lanmıştır. Aynı zamanda Dünya Mirası Komitesi Brezilya'da, 2011 yılında Bahreyn'deki Dünya Mirası Komitesi'nin 35. oturumunda onaylanması gereken Sınır Aşırı Seri Adaylıklarla ilgili özelliklerin yeniden düzenlenmesini kapsayacak olan Uygulama Rehberi'ni gözden geçirmek için bir çalışma başlatılmasına karar vermiştir.²¹

Uygulama Rehberi'nde Sözleşmenin 11.3. Maddesi uyarınca Sınır Aşırı Adaylıkların, Taraf Devletler tarafından ortaklaşa hazırlanması ve sunulması gerektiği belirtilmektedir.²² İlgili Taraf Devletlerin, sınır aşırı bir varlığın bütününe yönetimini denetlemek için ortak bir komite veya benzeri bir organ oluşturmaları tavsiye edilmektedir.²³ Bir Taraf Devlet'in sınırları içinde bulunan mevcut bir Dünya Miras Alanı'na yapılan eklemeler "Sınır Aşırı Seri Miras" olarak önerilebilir.

Potansiyel aşamalı adaylıklara özellikle değinilmiştir. Seri adaylık planlayan Taraf Devletlerin birkaç adaylık süreci boyunca, daha iyi planlama sağlamak ve birden fazla Taraf Devlet söz konusu olduğunda işbirliği içinde çalışmak için komiteye niyetlerini bildirmeleri için teşvik edilmesi gerekmektedir.²⁴

¹⁷ UNESCO, 2015, s. 2.¹⁹ UNESCO, 2008, Web Sayfası.¹⁸ ICOMOS Nara Özgünlük Belgesi, 1994, s. 48. ²⁰ UNESCO, 2009, Web Sayfası.²¹ UNESCO, 2011, Web Sayfası.²² UNESCO, 2013, s. 36.²³ UNESCO, 2005, s. 33.²⁴ UNESCO, 2008, Point of information on the preparation of serial transnational nominations, s. 3-4.

Tablo 4. Sınır aşırı seri miras ile ilgili uluslararası toplantılar (Akçaboza Taşkiran, 2019)

Sınır aşırı seri miras ile ilgili uluslararası toplantılar	Yer	Yıl
1 Dünya Miras Komitesi, Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Madde:11.3.	Paris, Fransa	1972
2 Uluslararası Kuruluşların UNESCO'nun Yetki Alanındaki Gelişme ve Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Etkisinin Araştırılması Konusunda Uzman Toplantısı.	Paris, Fransa	1976
3 Küresel Strateji: 1994, Dünya Mirası Komitesi, Temsil Edilebilir, Dengeli ve Güvenilir Bir Dünya Mirası Listesi için Küresel Strateji.	Paris, Fransa	1994
4 ICOMOS Nara Toplantısı, Nara Özgünlük Belgesi.	Nara, Japonya	1994
5 Uluslararası İşbirliği için Sınır Aşırı Koruma Alanları üzerine Uluslararası Konferans.	Cape Town, Güney Afrika	1997
6 Barış Parkları Toplantısı: Küresel Ortaklığı Desteklemek.	Gland, İsviçre	2000
7 Barış ve İşbirliği için Sınır Aşırı Koruma Alanları: Bormio (1998) ve Gland (2000)'deki çalıştaylar.	Bormio ve Gland	1998, 2000
8 Dünya Miras Komitesi Çalışma Yöntemleri, Karar 29 COM 18A.	Durban, Güney Afrika	2005
9 Dünya Miras Komitesi, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulanması için Uygulama Rehberi.	Paris, Fransa	2005
10 Ulus Aşırı Seri Adaylıklarla İlgili Açıklayıcı Bilgiler, Dünya Miras Komitesi, 32. Oturum, Karar 32 COM 10 B.	Quebec, Kanada	2008
11 Ulus Aşırı Seri Adaylıklar, Dünya Miras Komitesi 33. Oturum, Karar 33 COM 10A.	Seville, İspanya	2009
12 Uluslararası Uzman Toplantıları Raporu Özeti	Vilm, Almanya	2008/2009
13 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme, Dünya Miras Komitesi, 34. Oturum, Karar 34 COM 9B.	Brasilia, Brezilya	25 Temmuz – 3 Ağustos 2010
14 Dünya Miras Komitesi, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulanması için Uygulama Rehberi.	Paris, Fransa	2013
15 UNESCO Almanya Komisyonu, Dünya Mirası'nda Sınır Aşırı İşbirliği Görüşleri: Almanya Çevresindeki Ortak Deneyimler.	Bonn, Almanya	2016
16 Bilimsel Sempozyum Kapsamında ICOMOS Avrupa Grubu Yıllık Toplantısı "Sınır Alanları: Avrupa'daki Komşuluk İlişkileri; Çatışmalar ve İşbirlikleri".	Berlin, Almanya	2017
17 Afrika'daki Dünya Miras Alanlarının Etkin Yönetimi için Sınır Aşırı İşbirliği Bölgesel Toplantısı.	Tapoa, Nijer	Aralık 2018

Uygulama Rehberi Paragraf 138b.'de tanımlanan seri uluslararası adaylar, Dünya Miras Komitesi tarafından teşvik edilmektedir.²⁵ Dünya Miras Komitesi'nin 29. oturumunda kabul edilen 29 COM 18A Kararı: "Taraflar Devletler, sınır aşırı ya da uluslararası seri adaylığın ortak yazarları arasından kendi aralarında seçim yapabilirler ve ortak bir anlayışla, bu adaylığı üstlenen Taraf Devlet; yalnızca söz konusu Taraf Devlet'in çatısı altında kaydedilebilir" şeklindedir.²⁶ Bu kararla birlikte, çok sayıda varlık ve Taraf Devleti kapsayan sınır aşırı seri adaylık dosyalarının sayısında önemli bir artış olmuştur.²⁷

Sınır aşırı seri adayların, Dünya Mirası Sözleşmesinin odağında yer alan uluslararası işbirliği için teşvik edildikleri görülmeyle birlikte; varlıkları araştırmak, değerlendirmek, aday göstermek ve yönetmek için ayrılan kaynaklarla ilgili fayda değerlendirmesi yapılmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.²⁸

Dünya Mirası Komitesi, 29. oturumunda, "Dünya Mirası Listesi'nde sınır aşırı ya da ulus aşırı seri varlıkların aday gösterilmesi için başvuru yöntemlerini belirtme gereği" olduğunu belirtmiştir.²⁹ Bu karar; format ve yönetim sis-

temleri ile ilgili olarak düşünülebilir. Danışma Kurulu'nun şu anda, Dünya Mirası adaylıklarına ilişkin kaynak el kitaplarının geliştirilmesi üzerinde çalıştığı belirtilmiştir ve bu girişimin, Taraf Devletlere Uygulama Rehberi'nde verilen bilgileri tamamlayıcı şekilde iyi uygulama konusunda özel rehberlik imkânı sağlanacağına değinilmektedir.

Türkiye Sınır Aşırı Seri Miras Potansiyeli

Türkiye'de sınır aşırı seri adaylık potansiyeli değerlendirildiğinde; aynı tarihi ve kültürel gruba ait birçok varlık, benzer coğrafi bölgenin karakteristik özelliklerini taşıyan aynı türdeki varlıklar, aynı jeolojik, jeomorfolojik oluşuma sahip, aynı biyo-coğrafik bölgede yer alan veya aynı ekosistemde bulunan doğal varlıklar görülmektedir. Türkiye'deki mevcut Dünya Mirası Geçici Liste üzerinden sınıflandırma yapılarak, karşılaştırmalı çalışma ile bölgesel ve sınır aşırı seri adaylık önerileri oluşturulabilir. Yapılacak olan öneriler, gelecekte yapılacak uluslararası koruma çalışmaları için ortak anlayışta buluşmanın ilk adımı olabilir. Aynı zamanda geçici liste dışında, güçlü Üstün Evrensel Değer tanımına sahip birçok seri sınır aşırı varlık bulunmaktadır. Potansiyel seri alanlar için Üstün Evrensel Değer tanımı üzerinden bir sınıflandırma ve yöntem araştırması ile seri özellikteki miras alanları için ortak bir değerlendirme sistemi geliştirilmesi çalışmanın çıktıları açısından önemlidir.

²⁵ UNESCO, 2005, s. 34.

²⁶ UNESCO, 2005, 29th session of the World Heritage Committee (29 COM).

²⁷ Patry, M. (Ed), 2005, s. 7.

²⁸ UNESCO, 2008, Point of information on the preparation of serial transnational nominations, s.3-4.

²⁹ UNESCO, 2005, 29th session of the World Heritage Committee (29 COM).

Tablo 5. Türkiye için potansiyel sınır aşırı seri dünya miras alanı önerileri (Akçabozan Taşkıran, 2019)

		Seri dünya miras adayları	İlgili ülkeler	Dönem	Kategori
YOLLAR	YOL ve ÜZERİNDEKİ YAPILAR	Via Egnatia	Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan, Türkiye.	M.Ö. 2. yy	Kültürel
		Via Militaris	Sırbistan, Bulgaristan, Türkiye.	1. yy	Kültürel
		Bağdat Demiryolu hattı üzerindeki Osmanlı Mirası	Türkiye, Suriye, Irak.	20. yy başı (1903-1930)	Kültürel
		17. yy Anadolu'daki Ticaret Yolları	Türkiye, Suriye, Irak, İran, Ermenistan.	20. yy başı (1903-1930)	Kültürel
		İpek Yolu	Türkiye, Çin.	M.Ö. 2. yy	Kültürel
	SEYYAHLAR	Evliya Çelebi Yolu	Türkiye, Balkanlar, Mısır.	17. yy	Kültürel
		İbn Battuta Yolu	Türkiye, Afrika, Arap Yarımadası, Özbekistan, Irak, İran, Hindistan, Çin.	14. yy	Kültürel
		Büyük İskender Yolu	Türkiye, Makedonya, Mısır, Suriye, İran.	M.Ö. 4.yy	Kültürel
	YAPI TİPLERİ	KÖPRÜ	Tek Kemer Açıklıklı Köprüler	Bosna Hersek, Türkiye.	16. yy
KİLİSE		Doğu Anadolu ve Kafkaslardaki Gürcü – Ermeni Kiliseleri	Türkiye, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti.	10. yy	Mimari
KONUT		Kule Evler	Balkanlar, Türkiye, Kafkaslar.	10. yy	Mimari
SAAT KULESİ		Osmanlı'daki Saat Kuleleri	Balkanlar, Türkiye.	19. yy	Mimari
YAPIM TEKNİĞİ	Ahşap Hımsı Yapım Tekniği	Balkanlar, Türkiye.	16.-17. yy	Mimari	
	Taş Konut Mimarisi	Kuzey Suriye, Kafkasya, Orta Anadolu.	17.-18. yy	Mimari	
	Tek Kemer Açıklıklı Köprüler	Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar.	18.-19. yy	Mimari	
MİMARİ ÜSLUP VE GELENEKLER	16. yy Hassa Mimarları Ocağı Üretimleri	Türkiye, Bosna Hersek.	16. yy	Mimari	
	Helenistik Dönem Kuleleri	Türkiye, Yunanistan.	M.Ö. 3.- 4. yy	Mimari	
DÖNEM YAPILARI MİRASI	Roma Lejyoner Kentleri	Türkiye, Suriye.	3. yy	Mimari	
	Antik Yunan Tiyatroları	Türkiye, Yunanistan, İtalya.	M.Ö. 3.- 4. yy	Mimari	
MİMARLAR	Mimar Sinan'ın Yapıları	Türkiye, Balkanlar, Suriye, Kırm, Arabistan.	16. yy	Mimari	

Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi ve Geçici Listesi üzerinden yapılacak bir değerlendirme için Türkiye'ye komşu

ülkelerin geçici listelerindeki ortak miras alanları ve kültürel varlıkların tespiti ile karşılaştırmalı analizinin yapılma-

Şekil 7. Gelati Manastırı (Gürcistan, 1994);⁷ Ani Arkeolojik Alanı (Türkiye, 2016);⁸ Geghard Manastırı (Ermenistan, 2000).⁹

Şekil 8. Via Egnatia;¹⁰ Kavalâ'da Egnatia yolunun izleri;¹¹ Milyon (Million) Taşı (Türkiye, İstanbul) (Sınır Aşırı Seri Miras: Yol ve Üzerindeki Yapılar Örneği).

sı gerekmektedir. Böylelikle, 78 adet varlığın bulunduğu Türkiye'nin Geçici Listesi tematik çalışmalarla yeniden gözden geçirilebilir. Ulusal serilik ve ulus aşırı serilik potansiyellerinin belirlenmesi, geliştirilmesi ve korunması için sistematik değerlendirme yaklaşımı oluşturulmalıdır.

Türkiye'nin sınır aşırı kültürel miras alanlarının tespiti, bu kapsamdaki yapı ve yapı gruplarının belirlenmesinde hangi ilke ve ölçütlerin belirleyici olacağı, sınır aşırı seri varlıkların nasıl sunulacağı korumanın tüm aşamalarını etkileyen temel araştırma sorusu olarak tanımlanabilir. Türkiye'deki potansiyel sınır aşırı / ulus aşırı seri Dünya Miras alanları için öneriler: yollar, yapı tipleri, yapım teknikleri, mimari üslup ve gelenekler, dönem yapıları ve mimarlar olmak üzere altı alt başlıkta sunulmuştur (Tablo 5).

Günümüzde Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'ın bulunduğu coğrafyada yer alan ortaçağ mirası, yapı tipi kategorisinde, potansiyel Sınır Aşırı adaylığı olabilir. 9. yy'den başlayarak Doğu Anadolu ve Kafkaslarda bulunan kilise ve manastırlar üç ülkenin sınırları içerisinde yer almaktadır. 1994 yılında Gürcistan'ın Dünya Mirası Listesi'ne giren Gelati Manastırı ve 2000 yılında Ermenistan'ın Dünya Mirası Listesi'ne giren Geghard Manastırı bulunmakta olup;

2016 yılında Ani Arkeolojik Alanı Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'ne kabul edilmiştir. Aynı zamanda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, listede yer almayan ancak aynı tipolojide olan Gürcü ve Ermeni Kiliseleri ve Manastırları bulunmaktadır (Şekil 7).

Türkiye'de, birçok kültürel rota örneği potansiyel Sınır Aşırı Seri Dünya Mirası alanı bulunmaktadır. Bu noktada, Roma İmparatorluğu'nun izlerini Sınır Aşırı Seri Mimari Miras olarak yeniden değerlendirilebilir. Bunun bir örneği, Romalılar tarafından MÖ 2. yy'de inşa edilmiş bir yol olan "Via Egnatia"dır (Şekil 8). Adriyatik'in doğusunda inşa edilen ilk Roma yolu olan Via Egnatia, günümüzde İtalya, Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye topraklarından geçmektedir (Şekil 9).

"Le Corbusier'in Eserleri" veya "Palladio'nun Eserleri" gibi mimarlar kategorisinde, Osmanlı coğrafyasına yayılmış çok önemli eserleri bulunan Mimar Sinan potansiyel sınır aşırı miras adaylığı olarak gösterilebilir. Mimar Sinan'ın Türkiye, Balkanlar, Suriye, Kırım ve Arabistan'da eserleri bulunmaktadır (Şekil 11). Bunlardan Bosna Hersek'in Vişegrad şehrinde bulunan Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü (Drina Köprüsü), 2007 yılında Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir. Bir diğer en önemli eseri de 2011 yılında Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'ne giren Selimiye Camisi'dir (Şekil 10). Aynı zamanda 1985 yılında "İstanbul'un Tarihi Alanları" içerisinde yer alan Mimar Sinan'ın başyapıtlarından biri olan Süleymaniye Camisi de listede alınmıştır.

⁷ whc.unesco.org/en/documents/133884

⁸ <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-162856/ani-arkeolojik-alani-kars.html>

⁹ whc.unesco.org/en/documents/113842

¹⁰ <https://www.aramcoworld.com/Articles/July-2015/Via-Egnatia-to-Rome-and-Byzantium>

¹¹ <https://www.visitkavala.gr/en/sightseeing/arxaia-egnatia-odos/>

Şekil 9. Via Egnatia Haritası.¹²

Şekil 10. Mimar Sinan'ın Yapıları (Sınır Aşırı Seri Miras: Mimarlar Örneği) Selimiye Camisi (Türkiye, 2011);¹³ Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü (Vişegrad, Bosna Hersek, 2007).¹⁴

Şekil 11. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Mimar Sinan'ın Eserleri (Akçabozan Taşkıran, 2017).¹⁵

Türkiye'nin Dünya Mirası Geçici Listesi Üzerinden Sınır Aşırı Miras Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Sınır Aşırı / Ulus Aşırı Seri varlıkların belirlenmesinde Taraf Devletler'in öncelikle kendi Geçici Listelerini gözden geçirmeleri çok önemlidir. Bu konuda, Ulusal Seri

ve Ulus Aşırı Seri varlıkların tespiti ile ilgili Dünya Mirası Merkezi Taraf Devletler'in Geçici Liste'lerini, 5-10 yılda

¹² <https://www.aramcoworld.com/AramcoWorldSite/media/AramcoWorld/egnatia-map/index.html>

¹⁴ whc.unesco.org/en/documents/118288

¹⁵ Sözen; Güner; Özel, 1988, s. 66-67.

¹³ Akçabozan Taşkıran, 2019.

bir revize etmelerini teşvik etmektedir. Böylelikle Taraf Devletler'in Geçici Liste'lerinde bulunan benzer varlıklar tespit edilerek, seri veya ulus aşırı seri adaylık olarak sunulabilir. Geçici Liste değerlendirmesi yapılırken Boşluk Analizi (ICOMOS, 1994), bölgesel tematik çalışmalardan yararlanılabilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Geçici Listesi incelendiğinde, 78 adaylık arasında seri adaylık potansiyeli sahip kültürel varlıklar olduğu görülmektedir. Geçici Listede ulusal veya ulus aşırı seri adaylık potansiyeline sahip varlıklar gözden geçirilerek ortak bir dosya olarak Dünya Mirası Sistemine sunulabilir. Anadolu Selçuklu Medreseleri (2014) ve Selçuklu Kervansarayları (2000) yapı tipi ve dönem yapıları mirası kategorisinde, ulus aşırı seri adaylık olarak; Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e kadar Kale ve Surlu Yerleşimleri (2013) kültürel yol kategorisinde, ulus aşırı seri adaylık olarak; Likya Uygarlığı Antik Kentleri (2019) dönem yapıları mirası kategorisinde, ulusal seri adaylık olarak; İshak Paşa Sarayı ve Mudurnu Tarihi Ahi Kenti de İpek Yolu'nun bir uzantısı olarak kültürel yol kategorisinde ve ulus aşırı seri adaylık olarak yeniden değerlendirilebilir.

Sınır Aşırı Seri Adaylıkların Katkıları

Kültürel Koruma Kavramı ve Uygulamalarına Katkısı

Sınır Aşırı Seri Miras yaklaşımı, Dünya'daki kültür varlıklarının tek başına korunmasının güç olduğu durumlarda, onların dayanışma içinde birlikte korunmasını desteklemektedir. Siyasi sınırların ötesinde bir koruma anlayışının geliştirilmesi önemlidir. Geçmişte aynı kültürel alan içerisinde bulunan birbiri ile bağlantılı kültür mirası bileşenlerinin, günümüzde farklı devletlerin sınırları içinde kaldığı durumlarda, ülkeler arasındaki işbirliğini artırarak, ortak koruma yaklaşımı ile ortak mirasın korunması gerekmektedir. Bu kapsamda, uluslararası işbirliği ve ortak koruma yaklaşımı kültürel varlık bileşenlerinin aynı önemde ele alınmasını desteklemektedir (Tablo 6).

Dünya Barışına Katkısı

UNESCO'nun kuruluş amacı, eğitim, bilim ve kültür alanında uluslararası işbirliği sağlayarak dünya barışına katkıda bulunmaktır. İnsanlar arasında dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeden insan hak ve özgürlüklerine saygıyı temel ilke olarak benimseyen UNESCO, üye devletlerinde bulu-

Tablo 6. Türkiye'nin dünya mirası geçici listesi, seri miras potansiyeli değerlendirmesi (Akçabozan Taşkiran, 2020)

No	GL adaylık adı	Kategori	Önerilen tematik özellik	Dönem	Geçici liste yılı	Ulusal seri	Ulus aşırı seri	Kriterler	Taraf devlet(ler) ve değerlendirme notları
1	Anadolu Selçuklu Medreseleri	Kültürel	Yapı tipleri	Ortaçağ	2014	X		(ii) (iv)	Selçuklu Mimarisi temasında ulusal seri adaylık olarak birlikte değerlendirilebilir.
2	Konya Selçuklu Başkenti	Kültürel	Dönem yapıları mirası	Ortaçağ	2000	X		(i) (ii) (iv)	Türkiye (Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya ve Kırşehir, Niğde)
3	Niğde'nin Tarihi Anıtları	Kültürel	Dönem yapıları mirası	Ortaçağ	2012	X		(ii)	
4	Selçuklu Kervansarayları Denizli-Doğubayazıt Güzergâhı	Kültürel	Yollar yapı tipleri	Ortaçağ	2000	X	X	(ii) (iii) (iv)	İpek yolu üzerindeki Kervansaraylar olarak önerilebilir. Türkiye İran Özbekistan Türkmenistan
5	Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e kadar Kale ve Surlu Yerleşimleri	Kültürel	Yollar yapı tipleri	Ortaçağ	2013	X	X	(ii) (iv)	Türkiye (İstanbul, İzmir, Düzce ve Sinop) Ukrayna (GL) İtalya (DML) (Cenova ve Venedik)
6	Likya Uygarlığı Antik Kentleri	Kültürel	Dönem yapıları mirası	Antik	2009	X		(iii) (iv)	Türkiye (Antalya ve Muğla: Patara (başkent), Xanthos, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos)

Tablo 6. Türkiye'nin dünya mirası geçici listesi, seri miras potansiyeli değerlendirmesi (Akçabozan Taşkiran, 2020) (devamı)

No	GL adaylık adı	Kategori	Önerilen tematik özellik	Dönem	Geçici liste yılı	Ulusal seri	Ulus aşırı seri	Kriterler	Taraf devlet(ler) ve değerlendirme notları
7	İshakpaşa Sarayı (Ağrı)	Kültürel	Yollar (İpek Yolu)	Osmanlı	2000	X	X	(i) (iii) (iv)	Türkiye İran Gürcistan Kafkasya Not: Özgünlüğünü kaybetmiştir.
8	Mudurnu Tarihi Ahi Kenti (Bolu)	Kültürel (İpek Yolu)	Yollar	Osmanlı	2015	X	X	(ii) (iv)	Ahilik temasında Mudurnu ve Kırşehir ulusal seri adaylık olarak önerilebilir. Ayrıca Mudurnu Tarihi Kenti İpek Yolu 'nun bir parçası olarak ulus aşırı seri miras olarak değerlendirilebilir.
9	Ahi Evran Türbesi (Kırşehir)	Kültürel	Yapı tipi	Osmanlı	2014	X		(iii) (vi)	
10	Ahlat Eski Yerleşimi ve Mezar Taşları (Bitlis)	Kültürel	Yapı tipleri	Ortaçağ	2000	X	X	(i) (iii)	Türkiye Ermenistan İran
11	Akdamar Anıt Müzesi (Kilisesi)	Kültürel	Yapı tipleri	Ortaçağ	2015	X	X	(i) (ii) (iii) (iv) (vi)	Türkiye İran (DML) (İran'ın Ermeni Manastır Topluluğu) Ermenistan (DML) Gürcistan (GL)
12	Anadolu'daki Ahşap Tavanlı ve Ahşap Destekli Camiler	Kültürel	Yapı tipleri Yapım teknikleri	Ortaçağ	2018	X		(ii) (iv)	Anadolu'daki Ahşap Tavanlı ve Ahşap Destekli Camiler ulusal seri miras olarak değerlendirilebilir.
13	Beyşehir Eşrefoğlu Camii	Kültürel	Yapı tipleri Yapım teknikleri	Ortaçağ	2011	X		(ii) (iv)	
14	Yesemek Taşocağı ve Heykel Atölyesi (Gaziantep)	Kültürel	Yapı tipleri	Tarih öncesi	2012	X	X	(ii) (iii)	Türkiye (Gaziantep, Boğazköy, Kalınkaya, Domuztepe) Suriye (Sekizler, Tripoli) Mısır
15	Sarıkaya Roma Hamamı (Basilica Therma) (Yozgat)	Kültürel	Yapı tipleri Dönem Yapıları mirası	Antik	2018	X	X	(iv)	Türkiye İtalya İngiltere (GL) (Bath Şehri)
16	Gaziantep Yeraltı Su Sistemleri: Kasteller ve Livaslar	Kültürel	Yapı Tipleri	Antik	2018	X	X	(iii) (iv)	Türkiye İran (DML) Suriye

Tablo 6. Türkiye'nin dünya mirası geçici listesi, seri miras potansiyeli değerlendirilmesi (Akçabozan Taşkıran, 2020) (devamı)

No	GL adaylık adı	Kategori	Önerilen tematik özellik	Dönem	Geçici liste yılı	Ulusal seri	Ulus aşırı seri	Kriterler	Taraf devlet(ler) ve değerlendirme notları
17	Alahan Manastırı (Mersin)	Kültürel	Yapı tipleri Dönem yapıları mirası	Antik	2000	X	X	(i) (iii) (iv)	“Bizans Dönemi Mimari Mirası” kapsamında ulusal veya ulus aşırı seri adaylık olarak değerlendirilebilir.
18	Justinianus Köprüsü (Sakarya)	Kültürel	Yapı tipleri Dönem yapıları mirası	Antik	2018	X	X	(iii) (iv)	
19	St. Nicholas Kilisesi (Antalya)	Kültürel	Yapı tipleri Dönem yapıları mirası	Antik	2000	X	X	(iii) (iv)	“Hac Yolu Üzerindeki Bizans Dönemi Hac Merkezleri” temasında değerlendirilebilir.
20	St. Paul Kilisesi, St. Paul Kuyusu ve Çevresi (Mersin)	Kültürel	Dönem yapıları mirası	Antik	2000	X	X	(ii) (iii) (iv)	
21	St. Pierre Kilisesi (Hatay)	Kültürel	Dönem yapıları mirası	Antik	2000	X	X	(ii) (iii) (iv)	Kudüs, İsrail, Filistin, Cezayir, Mısır, Türkiye, Suriye, İtalya, Almanya.
22	İznik (Bursa)	Kültürel	Dönem yapıları mirası	Antik	2014	X	X		
23	Ayvalık Endüstriyel Peyzajı (Balıkesir)	Kültürel Peyzaj	Kültürel Peyzaj Yollar (Zeytin Yolu)	Antik	2017	X	X	(iii) (v)	Türkiye Akdeniz coğrafyası Zeytin üretim alanları ve mekânları Yunanistan İtalya İspanya

nan komisyonları aracılığıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. UNESCO; bilim, kültür ve eğitim konularında çalışmakta olup, en önemli görevlerinden biri de üye ülkelerde bulunan tarihi eserleri, yapıları dünya mirası kabul ederek koruma altına almaktır.³⁰

Sınır aşırı seri kültür varlıklarının korunması girişimi, ulus aşırı işbirliği sürecini başlattığı için geçmiş ve günümüzdeki uluslararası ilişkilerin üzerinde ortak bir çabada birleşmeyi gerektirmektedir. Mevcut siyasi sınırların ötesinde, bir medeniyetin veya kültürün ortak izlerine sahip farklı ülkeler, değerlerini belgelemek, sunmak ve korumak üzere birlikte çalışırlar. Farklı ülkelerin uzmanları, ülkelerin geçmişte ve günümüzde yaşadıkları anlaşmazlıklar, savaşlar bir kenara bırakılarak yaşayan ortak değerlerin tespiti, belgelenmesi ve korunması için aynı masa etrafında toplanmaktadırlar. Taraf Devletlerin bir araya gelerek ortak proje üretmeleri, ortak kültür varlıklarını belgeleyip sunmaları ve birlikte korumaları Dünya barışına katkıda bulunacaktır. Bu çerçevede uzun yıllar çatışma halinde olan devletlerin ortak kültür miraslarını korumak üzere bir araya gelmeleri “Çatışmaların Çözümü” için de önemli bir adım olacaktır.

³⁰ UNESCO Web Sayfası, UNESCO's Mission.

Eşitliğe Katkısı

Sınır aşırı veya uluslararası adaylık süreçlerinde, her Taraf Devlet ekonomik olarak eşit koşullara sahip olamayabilir. Bunun yanında, Taraf Devletlerden bazıları sınır aşırı seri mirasın tespiti ve korunmasında yeterli uzmana sahip olamayabilir. Dünya Mirası Listesi için sınır aşırı seri adaylıklar uluslararası yardımlaşmayı da teşvik etmektedir. Devletlerin kendi aralarında, gerek bütçe, gerek uzman desteği ile iş birliği sağlaması daha adil bir miras sisteminin önünü açmaktadır. Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında 10. hedef olarak: eşitsizliklerin azaltılmasına yer verilmekte olup ülkeler arası eşitsizliğin giderilmesi için kaynak transferi konusuna değinilmektedir.³¹ Ülkelerin Dünya Mirası Listesi'ndeki kültür varlıklarına bakıldığında sayısal olarak eşit bir dağılım görülmemektedir. Sınır aşırı veya ulus aşırı seri adaylık önerileriyle birlikte uzman ve bütçe desteği ile diğer Taraf Devletler de teşvik edilerek eşitsizlik giderilebilir (Tablo 6).

Bilgi Paylaşımına Katkısı

UNESCO'nun insanlar ve kültürler arasında barış, saygı ve karşılıklı anlayış değerlerini yayma ve geliştirme amacı

³¹ Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2015.

Tablo 7. Sınır aşırı seri miras adaylıkları için SWOT analizi (GZFT analizi) (Akçabozaan Taşkıran, 2019)

Sınır Aşırı Seri Miras Adaylıkları	
Güçlü yanlar	<ul style="list-style-type: none"> • Dünya barışına katkı sağlaması • UNESCO'nun mevcut kültürel varlıklarının sınırlarını genişletmesi • UNESCO'nun sınır aşırı miras adaylık başvurularını teşvik etmesi • Sınır komşusu devletlerin arasındaki işbirliğini desteklemesi • Adil, güvenilir miras sistemi
Zayıf yanlar	<ul style="list-style-type: none"> • Farklı dil ve kültür • Farklı koruma kurumları arasındaki iletişim sıkıntısı • Dünya Mirası listesine girdikten sonra ortak yönetim planı uygulamanın zorluğu • Karmaşık yapıda olması
Fırsatlar	<ul style="list-style-type: none"> • Sınır aşırı (bölgesel) turizm projeleri • Kültür alanının bütüncül korunması • Katılımcı Yönetim Modeli: Farklı paydaşlarla katılımcı yönetim yaklaşımı (Ortak çaba) • Potansiyel Seri Dünya Miras Alanlarının belirlenmesinde tematik çalışmalar • Ortak değerleri tanımlamak ve desteklemek • Ortak araştırma programları tanımlamak ve uygulamak • Ortak veri toplama formatları, göstergeleri, izleme ve değerlendirme yöntemleri geliştirmek. • Yerel halkı sürece dâhil etmek • Karar vericilerin desteğini almak • Birlikte ortak faaliyetleri teşvik etmek • Ortak planlama ve koruma alanı geliştirmek • İşbirliği anlaşmaları geliştirmek • Sürdürülebilirliği finanse etmek için çalışmak • Çok uluslu özel ortak projeler • Uzman değişim programları • Kapasite geliştirme, uluslararası bilgi paylaşımı
Tehditler	<ul style="list-style-type: none"> • Sınır aşırı miras potansiyeline sahip ülkelerin çatışma halinde olması • Sınır aşırı miras kavramının çıkış noktası olan doğal kaynakların siyasi sınırlar açısından sıkıntı içermesi

nın doğal bir parçası olarak, ortak mirasın tespiti ve korunması konusunda Taraf Devletlerarasında bilgi paylaşımının güçlendirilmesi önemlidir. Dünya Mirası Merkezi aracılığıyla ve yakın işbirliği içinde bulunduğu kurumlarla birlikte UNESCO, potansiyel mirası desteklemek amacıyla sınır aşırı seri adaylık dosyalarının hazırlanması ve doğal miras saha yöneticileri, miras uzmanları ve yerel topluluklar için kapasite geliştirme eğitimleri düzenleyebilir. Böylelikle, uluslararası farkındalık ve bilgi paylaşımı sağlanarak potansiyel sınır aşırı seri adaylık önerileri geliştirilebilir ve sunulabilir (Tablo 7).

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde siyasi sınırlar ile kültürel alan sınırlarının örtüşmemesi nedeniyle; Dünya Miras Alanlarının bütünlüğü ve sürekliliği açısından ortak miras adaylıklarının tespiti, sunulması, geliştirilmesi ve korunması önemlidir. Bu bağlamda UNESCO Dünya Miras Listesi'nde, Sınır Aşırı ve Ulus Aşırı miras kavramı Dünya Mirası Sistemi'nde tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirilebilir. Sınır Aşırı ve Ulus Aşırı miras kavramı, Taraf Devletlere ortak mirasın tespiti, ortak dosya hazırlığı ve ortak mirasın korunması konusunda yol

göstermektedir. Bununla birlikte, UNESCO'nun misyonu olan Dünya Barışı'nı sağlamaya katkısı açısından da sınır aşırı seri adaylıklara önem verilmeli ve bu adaylıklar desteklenmelidir. UNESCO bu konuda Taraf Devletleri teşvik etmelidir.

UNESCO Dünya Miras Listesi'nin geleceği düşünüldüğünde Sınır Aşırı Seri Miras kavramı yeni bir açılım sağlamaktadır. UNESCO'nun uluslararası işbirliği için köprü görevi; aktif ve uzun vadeli ortaklıkların kurulması ile desteklenebilir. Aynı zamanda, Sınır Aşırı Miras kavramı; Taraf Devletler ve kurumlar arası dikeyde ayırıcı bir ilişki yerine, yatayda ilişkiyi geliştirmektedir. Aynı zamanda Taraf Devletlerin Geçici Listelerinde bulunan üstün evrensel değere sahip aynı temadaki varlıklar birlikte değerlendirilerek ortak bir adaylık dosyası olarak sunulabilir.

Sınır aşırı miras alanları gerekli kriterleri sağlamanın yanı sıra etkin uluslararası işbirliği süreci gerektirmektedir. Ancak bu işbirliği yeteri kadar sağlanmadığı için sınır aşırı miras alanları Dünya Miras Listesi'nde çok az sayıda temsil edilmektedir. Kategorilere göre Dünya Miras Listesi'ndeki sayılara bakıldığında dengeli bir dağılımdan bahsetmek

mümkün olamamaktadır. Tematik çalışmalarla yeni sınır aşırı miras alanları üzerinde çalışılabilir. Böylelikle daha temsil edilebilir, dengeli ve güvenilir bir Dünya Miras Listesi oluşturulabilir.³²

Bu çerçevede makalede sunulan çalışmanın özgün yanı, gelişmekte olan sınır aşırı seri miras kavramını, güçlü ve zayıf yanlarını, Dünya'dan örnekler ile ortaya koyarak Türkiye'nin potansiyelini sorgulamak şeklinde özetlenebilir. Aynı zamanda Türkiye'nin Geçici Listesi'ndeki varlıklar yeniden gözden geçirilerek ulusal seri ve ulus aşırı seri adaylık potansiyeli bakımından değerlendirilmiştir. Korumaya, Dünya barışına, eşitliğe ve bilgi paylaşımına katkı sağlamak gibi güçlü yanlarının yanı sıra çatışma durumunda olan Taraf Devletlerin bir araya gelmesi ve ortak paydada buluşmaları gibi zorluklar da söz konusudur.

Sonuç olarak, Türkiye ve komşuları düşünüldüğünde ortak kültürel miras alanlarının tespiti, geliştirilmesi ve korunması için uluslararası işbirliği ve uzman desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Koruma konusunda artık bugün; sınırdan bağımsızlaşarak, onu aşarak ve sınırın beraberinde getirdiği ulusal tanımların ötesine geçerek yeni bir paradigma üretilmesi gerekmektedir. Sınırların ötesinde veya üzerinde bir koruma yaklaşımı geliştirmek özgünlük ve bütünlük açısından da daha tamamlayıcı olacaktır.

Kaynaklar

- Barbara Engels, Bettina Ohnesorge, Andrea Burmester (Ed.) (2008) Nominations and Management of Serial Natural World Heritage Properties – Present Situation, Challenges and Opportunities, Proceedings of a workshop organised by the German Federal Agency for Nature Conservation (BfN) in cooperation with the UNESCO World Heritage Centre and IUCN, November 26th – 30th, 2008, Bonn, Germany.
- IUCN (2007) "Defining Protected Areas" An international conference in Almeria, Spain, May 2007. Edited by Nigel Dudley and Sue Stolton, Gland, Switzerland.
- ICOMOS (1994). The Nara Document on Authenticity, 1-6 Kasım 1994, Nara, Japonya.
- Oxford Sözlük (2019)
- Patry, M. (Ed) (2005). "World Heritage at the Vth IUCN World Parks Congress". Durban (South Africa) 8-17 September 2003. UNESCO, Paris, France.
- Sandwith, T., Shine, C., Hamilton, L. and D. Sheppard. (2001). Transboundary protected areas for peace and co-operation. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK Sözlük) (2019).
- Uluslan, E., Yıldırım A. E. (2016). "Temsili, Dengeli ve Güvenilir Bir Liste İçin: Türkiye'nin Dünya Mirası Adaylıklarının Gözden Geçirilmesi" İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi, 19:7, s.444-473.
- UNESCO (2013). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, World Heritage Center.

- Zbicz, D. C. (2003) Imposing Transboundary Conservation: Cooperation Between Internationally Adjoining Protected Areas, The Haworth Press, Journal of Sustainable Forestry, 17:1-2, 21-37.

İnternet Kaynakları

- Archdaily, Web Sayfası (<https://www.archdaily.com/791607/17-le-corbusier-projects-named-unesco-world-heritage-sites>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015) Eşitsizliklerin Azaltılması. <http://www.un.org.tr> (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- Türksoy Üyesi Devletler UNESCO Milli Komisyonları 3. Toplantısı Sonuç Bildirisi (13-14 Eylül 2012), Astana, Kazakistan Cumhuriyeti. <http://www.unesco.org.tr/> (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO (1994) 18th session of the World Heritage Committee. Expert Meeting on the "Global Strategy" and thematic studies for a representative World Heritage List, 20-22 June 1994. (<https://whc.unesco.org/archive/global94.htm>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO (2005) 29th session of the World Heritage Committee (29 COM 18A) Working Methods of the World Heritage Committee (<https://whc.unesco.org/en/decisions/540/>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO (2005) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, World Heritage Center. (<https://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO (2008) 32nd session of the World Heritage Committee (32 COM 10B) Point of Information on the Preparation of Serial Transnational Nominations (<https://whc.unesco.org/en/decisions/1741/>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO (2009) 33th session of the World Heritage Committee (WHC-09/33.COM/20), Seville. (<https://whc.unesco.org/archive/2009/whc09-33com-20e.pdf>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO (2015) Twentieth Session of the General Assembly of States Parties to the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. "Global Strategy for a Representative, Balanced and Credible World Heritage List", Paris. (<https://whc.unesco.org/archive/2015/whc15-20ga-9-en.pdf>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- UNESCO Web Sayfası (<https://whc.unesco.org/en/list/>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- Polonya Ulusal Miras Yönetimi, 2013, Web Sayfası (<https://whc.unesco.org/en/documents/123311>) (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2019).
- Şekil Kaynakları
- Archaeological Expertise Scientific- Research Organization, whc.unesco.org/en/documents/129561 (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).
- Archdaily, Web Sayfası (<https://www.archdaily.com/791607/17-le-corbusier-projects-named-unesco-world-heritage-sites>) (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).
- Belfries of Belgium and France (<https://everything-everywhere.com/belfries-of-belgium-and-france/>), UNESCO, Web Sayfası (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

³² Uluslan, E., Yıldırım E., 2016, s. 448.

<http://www.senhousemuseum.co.uk/twinning/unesco-world-heritage-site/>

Polonya Ulusal Miras Yönetimi (2013) Web Sayfası (<https://whc.unesco.org/en/documents/123311>) (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

Sözen, M., Güner, S., Özel, M. (1988) Sinan Architect of Ages, The Republic of Turkey, Ministry of Culture, Ankara, s. 66-67.

UNESCO Web Sayfası (<https://whc.unesco.org/>) (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-162856/ani-arkeolojik-alani-kars.html> (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

<https://www.aramcoworld.com/Articles/July-2015/Via-Egnatia-to-Rome-and-Byzantium> (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

<https://www.visitkavala.gr/en/sightseeing/arxaia-egnatia-odos/> (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

<https://www.aramcoworld.com/AramcoWorldSite/media/AramcoWorld/egnatia-map/index.html> (Erişim Tarihi 17 Eylül 2019).

Akçabozan Taşkıran, A., Fotoğraf Arşivi, 2019.

-
- *Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve ve Restorasyon Programı'nda Prof. Dr. Can Ş. Binan'ın danışmanlığında Aylin Akçabozan Taşkıran tarafından yapılmakta olan "Sınır Aşırı Dünya Miras Alanları ve Türkiye Bağlamında Tespiti, Geliştirilmesi ve Sunulması için İlke ve Ölçütler" başlıklı Doktora çalışması kapsamında üretilmiştir.*